

ЖУНУШОВА С.О.
Ж. Баласагын атындагы КУУ/
КНУ им. Ж.Баласагына
ZHUNUSHOVA S. O.
J. Balasagyn KNU

**КЫРГЫЗСТАНДА ИСЛАМ ДИНИНИН САЯСАТТАШУУСУ УЛУТТУК
КООПСУЗДУККА КОРКУНУЧ ТУУДУРГАН ФАКТОР КАТАРЫ**

Политизация исламской религии в Кыргызстане как фактор угрозы национальной безопасности

The politicization of Islamic religion in Kyrgyzstan as a threat to national security

***Аннотация:** Бул макалада азыркы учурдагы Кыргызстандагы жана ошондой эле чөлкөмдөгү диний ахывалга анализ жүргүзүлөт, күндөн-күнгө өсүп келе жаткан радикализмдин өзгөчөлүгүнө жана исламдын саясатташуу көгөйлөрү каралат.*

***Аннотация:** В статье дается анализ современного состояния религиозной ситуации в Кыргызстане и в Центрально - Азиатском регионе, а также рассматривается специфика нарастающего радикализма и политизации ислама.*

***Abstract:** The article analyzes the current state of the religious situation in Kyrgyzstan, as well as in the Central Asian region, and also examines the specifics and growing radicalism and politicization of Islam.*

***Урунттуу сөздөр:** ислам, исламдын саясатташуусу, ааламдашуу, радикализм, идеология, диний экстремизм, регион, жаштар.*

***Ключевые слова:** ислам, политизация ислама, глобализация, радикализм, регион, идеология, религиозный экстремизм, молодежь.*

***Keywords:** Islam, politicization of Islam, globalization, radicalism, ideology, religious extremism, region, youth.*

Азыркы учурда Кыргызстанда жана ошондой эле жалпы Борбордук Азия чөлкөмүндө башка өлкөлөрдөгүдөй эле эгемендүүлүк жылдарында диний ахывал курч кризисти башынан кечирүүдө. Ошентип, жалпысынан кыргыз өлкөсүндөгү жана чөлкөмдөгү диний кырдаалдын калыптанышына социомаданий процесстер таасир этүүдө, алардын ичинде калктын, айрыкча жаштардын динге ишенүү, берилүү деңгээлинин жогорулашы жана исламдын ролунун күч алышы коомдук жана саясий маданиятка таасирин тийгизүүдө. Советтер Союзунун кулашы менен жалпы исламды тутунган Борбордук Азия чөлкөмүнүн калкы активдүү диний жашоого кайтууга, диний ырым-жырымдарын жана каада-салттарын жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк алышты. Эгемендүүлүктүн отуз жылы ичинде мечиттердин, медреселердин, жогорку диний билим берүү мекемелеринин саны өстү, диний адабияттар активдүү пайда боло баштады жана жаштар арасында мындай маалыматтардын жайылтуу процесси жатат. Ошентип, Борбордук Азия аймагында СССРдин кулашы диний, анын ичинде ислам дининин кайра жаралуу мезгилинин башталышы болуп калды десек болот.

Азыркы учурдагы ислам дүйнөсүндөгү жалпы кырдаалга токтолсок, радикалдык - экстремисттик агымдардын арасындагы диний жана саясий агымдардын ишмердүүлүгү өзгөчө күч алууда. Бүгүнкү ислам - бул регионалдык жана эл аралык деңгээлде өлкөлөрдүн ички жана тышкы саясий процесстерине түздөн-түз таасир этүүчү фактор. Ал эми исламдын саясатташуу процесси дүйнөдөгү социалдык жана саясий чыңалуунун

фактору болуп калды. Ошентип, бүгүнкү күндүн шартында ислам дининин өкүлдөрү тарабынан өлкөнүн, региондун саясий турмушуна активдүү катышууга өзгөчө кызыгуунун өсүшү шартталууда. Ааламдашуу процесстери, экономикалык, саясий жана социалдык-маданий өзгөчөлүктөрдүн, ошондой эле маалымат агымдарынын XXI кылымдын башталышындагы өз ара көз карандылыгынын өзгөрүшү жана да бул кубулуштардын коомдогу дин институтуна тийгизген таасири активдүү болууда.

Бүгүнкү күндө Борбордук Азияны изилдеп жаткан абройлуу эксперттердин айтымында, дал ушул регион өлкөлөрү террористтик актылардын жана башка экстремисттик көрүнүштөрдүн коркунучунун чордону болуп калышы толук мүмкүн. Мындай ахывалга түрткөн жумушсуздук көйгөйү, анын кесепетинен калктын калың катмарынын миграцияга тартылышы, элдин жакыр катмарынын көбөйүшү. Азыркы күндө динди саясатташтыруу маселеси өтө татаал, айрыкча ислам дининин тегерегинде. Себеби ислам динин азыркы күндө кандайдыр бир ааламдашуу процессиндеги тескери көрүнүш катары көргөзүп келген идеология дагы бар экенин танбашыбыз керек. Ошол эле учурда бул маселе боюнча илимпоздордун ой-пикирлери эки топко бөлүнөт: бири “саясий ислам” жок деп эсептейт, ал эми экинчи топ азыркы калыптанып жаткан саясий исламды коркунуч катары кабылдайт. Исламды саясатташтыруунун мүнөзүн аныктоо үчүн саясат менен диндин түздөн-түз байланышын караш керек. Айрым социалдык топтордун, катмарлардын саясатка катышуусуна кызыгуунун өсүшү. Жеке адамдардын, өзгөчө жаштардын аң-сезиминин жана жүрүм-турумунун өзгөрүшү, алардын турмушунун бардык чөйрөлөрүнө саясаттын үстөмдүк кылуусунун натыйжасында ислам динин туткан топтор саясатка түздөн-түз катыша баштады. Саясий иш-аракеттердин коомдун турмушунда күчөтүүнүн, ар кандай коомдук иштерге элдин калың катмарларын кеңири тартуудан, алардын саясий ишмердүүлүгүн өркүндөтүүдөн, коомдук кыймылдардын саясий багытын бекемдөөдөн башталып, дин өкүлдөрү дагы өзүлөрүн коомду башкарууга катышууда өзгөчө күч катары сезе баштады.

Негизинен, жалпылап алганда, Кыргызстандагы диний кырдаал төмөнкү документтер менен жөнгө салынат: “Кыргыз Республикасында дин тутуу эркиндиги жана диний уюмдар жөнүндө” мыйзамы, “Кыргыз Республикасынын диний чөйрөдөгү мамлекеттик саясатынын концепциясы” [1,2]. Дүйнөдөгү диний кыймылдын тез өнүгүшүнүн шартында, азыркы радикалдык ислам, мамлекеттин жана анын негизги институттарынын коопсуздугуна көп учурда коркунуч туудуруп келүүдө. Чөлкөмдө, алардын негизги идеясы Фергана өрөөнүндө ислам халифатын түзүү болгондуктан, мындай идеология жаштардын руханий дүйнөсүнө өзгөчө бүлүк салууда. Учурдагы мыйзамдык, укуктук ченемдердин, концепциялардын жана башка документтердин алкагында мындай татаал диний процесстер илимий анализ кылууга толук мүмкүнчүлүк бере албайт. Тарыхка көз чаптырсак, жалпысынан диний кырдаал дайыма мамлекеттин жана коомдогу ар кандай институттар карым катнашта болуп келген. Бирок, азыркы күндө ислам дининин саясатташуусунан кандайдыр бир коомдогу карама-каршылыктар, ошондой эле диний туруксуздукка байланыштуу башка кризистик кырдаалдар болуп кетсе, мындай кырдаал айрым деструктивдүү күчтөрдүн активдешүүсүнө түрткү болушу толук мүмкүн.

Бүгүнкү күндө радикалдык ислам калктын жакыр катмарынын арасында тездик менен жайылууда. Радикал исламчыларды тартуу борбору жумушсуздар, айрыкча жумушсуз жаштар, абактагылар менен активдүү иш алып барууда. Абактагы адамдардын арасында диний жүрүм-турум, эс-тутум өзгөчө өнүгүүдө, себеби дин талдоочу эксперттердин айтымында, түрмөлөр иш жүзүндө идеологиялык жактан радикалдык дин маданиятын таратуучу плацдарм, мектеп болуп калгандыгын ишенимдүү тастыктап айтышууда. Бүгүнкү күндө радикалдык ислам мусулман сахнасында саясий жана коомдук күчтүн ролун активдүү ойнойт - ал көпчүлүктүн күн тартибин орнотуп, дээрлик ислам динин калктын калың катмары туткан өлкөлөрдө саясий оппозициянын башы болуп келүүдө.

Ошентип, бүгүнкү радикал исламчылардын идеологиясын төмөнкүчө чагылдырууга болот: алардын айтымында ислам дини бүгүнкү күндө жоголуп кетүү коркунучунда. Ошондуктан кандай болсо да ислам динин сактап калуу бүгүнкү күндүн негизги көйгөйү. Мындай идеялар Батыш өлкөлөрү тарабынан атайын иштелип чыгып, чала сабат, ишенчээк ислам динин туткан адамдардын катмарларына таратылууда. Демек, радикал исламчылардын идеологиясына ылайык, исламды куткаруу “чыныгы мусулмандардын” иши жана бүткүл мусулман дүйнөсү мамлекеттин колунан келбеген ыктыярдуу жамааттык бирикмелерге биригиши керек. Андан кийин бул коомдун катмары, өкүлдөрү исламды жамынып алып, мамлекеттеги элиталарга кысым көрсөтүү, парламентке кирүү жана башка шайланган кызматтарды ээлөө аркылуу “идеяларын”, таасир чөйрөсүн кеңейтүү менен мамлекетти басып алууга аракет жасашы керек. Ошентип, жалпы ислам динин мусулман өлкөлөрүнө саясий кысым көрсөтүү куралы катары колдонуу көптөн бери келе жаткан тажрыйба.

Ваххабизм, Салафизм, Хизбут-Тахрир-аль-Ислами, Аль-Каида, Талибан, ИГИЛ жана ар кандай ислам партиялары менен уюмдарынын жайылышы ушул саясаттын натыйжасы. Исламдык фундаментализм социалдык көйгөйлөрдү чечүү жолунда, ички көйгөйлөрдүн өзөгүнө сүңгүп кирип халифаттык мифтик идеялар аркалуу Борбор Азиянын светтик мамлекеттеринин туруктуулугуна шек келтирүүдө. Мындай ахывал бүткүл Борбор Азия чөлкөмүнө коопсуздук көйгөйүн жаратууда. Азыркы ислам кыймылынын айрым өкүлдөрү тарабынан дайыма жайылтылып жаткан социалдык адилеттүүлүк, теңдик жана туруктуулук идеясы примитивдүү жана ага исламчыл, реакциячыл кыймылдар жамынып алган. Албетте, кээ бир социалдык-экономикалык мүчүлүштөрдү пайдаланып Салафизм жана Хизбут-Тахрир-аль-Ислами жана Исламдык фундаментализм кырдаалды туруксуздаштыруу үчүн келечекте Кыргызстанда жана жалпы чөлкөмдө тамыр жайып баратат. Бирок, адилеттүүлүк үчүн айтып кетсек, Борбор Азиянын башка коңшу өлкөлөрүндө, мисалы: Өзбекстанда, Тажикстанда, Казакстанда, Россияда бул диний уюмдардын ишмердүүлүгүнө мамлекет тарабынан тыюу салынган, алардын ишмердүүлүгүн экстремисттик деп аныктаган. Кыргызстанда дагы тыюу салынган деструктивдүү диний уюмдардын тизмеси расмий таанылып, жалпыга маалымдоо каражаттарына жарыяланды. Эгерде биз бул тизмени талдап көрсөк, анда деструктивдүү диний уюмдарга жакында пайда болгон, ошондой эле чет элдик диний уюмдардын таасири астында жана динге ишенгендердин аң-сезимин, жүрүм-турумун жана жашоосун мыйзамсыз контролдоо максатында жашыруун психологиялык зомбулукка дуушар болгон уюмдар кирет, алардын ишин адамдарга динди таңуулоонун убакыт сынагынан өткөн ыкмаларын колдонуу.

Бүгүнкү күндө Кыргызстандагы диний процесстер карама-каршылыктуу жүрүп жатканы айдан ачык М.К.Асанбеков туура белгилегендей: “Диний уюмдардын мүчөлөрүнүн жасап жаткан иш-аракеттери, алардын максаттары, баалуулуктары жана идеалдары коомдун кызыкчылыгына каршы келет. Ошол эле учурда алар негизги идеяларын ар кандай диний ишенимдер менен жаап-жашырат”. Коомдук өнүгүүнүн максаттарына карама-каршы келген диний уюмдардын иш аракеттери динди идеологияга айландырганда – “акыл-эстүү” мүнөздөгү саясий жана башка милдеттер чечилүүчү каражатка айланат [3]. Негизинен эле бул көрүнүш эреже катары болуп калды, маселен: деструктивдүү диний уюмдардын мүчөлөрү толук эмес үй-бүлөлөрдүн мүчөлөрү, тигил же бул себептерден улам болгон социалдык-экономикалык мамилелердин алкагында жашоо кыйынчылыктарды башынан кечирген, жумушунан айрылган же таптакыр жумушу жок болгон адамдардан турат. Ушундай кырдаалдарда бул адамдардын катмары оңой эле өзүнө окшогон антисоциалдык топко кошулууга мажбур болуп калат.

Ал эми салттуу диний уюмдар жөнүндө айта турган болсок, аларды Кыргызстанда негизинен “Кыргызстан Мусулмандарынын Дин Башкармалыгы жана Орус Православ Чиркөөсү баштаган уюмдар жана диний бирикмелер түзөт. Кыргызстандагы диний секталардын жана деструктивдүү диний уюмдардын саны боюнча ар кандай карама-

каршы статистикалык маалыматтар бар” [4]. Ошентип, өлкөдөгү диний туруксуздуктун негизги себептери болуп социалдык-экономикалык кризис сыяктуу объективдүү себептер, ошондой эле саясий туруксуздук, коррупция, жалпы чөлкөмдүн турмушуна тышкы оюнчулардын таасиринин күчтүү экенин айтсак болот.

Коомдогу ар кандай катмарлардын нааразычылытары ар дайым тышкы жана ички факторлордун алкагында калыптанат. Эгерде биз өлкөдөгү туруксуз диний кырдаалга таасир этүүчү негизги факторлорду атайын илимий жактан талдасак, анда төмөнкүлөрдү айтсак болот: тышкы факторлор – бул глобалдык дүйнөлүк тирешүү процесстери менен чагылдырылат. Демек тышкы геосаясий таасир глобалдык онлайн-экстремисттик уюмдардын Борбордук Азиянын эсебинен аймактык базасын кеңейтүүгө кызыкчылыгы күчөгөндүгү.

Сырттан келген диний экстремисттик адабияттардын агымынын жана жайылышынын өсүшү, өзгөчө жаштардын арасында жана диний кырдаалдын жалпы көзөмөлдөн чыгып кетиши, демек, диний адабияттар эч кандай тиешелүү илимий экспертиза, текшерүүдөн өтпөй жаткандыгы ачыктан-айкын. Бир кана мисал келтирели: кайрымдуулук иштерин жасоо, диний имараттарды куруу жана алардын катарына жаштарды акырындык менен тартуу жана ар кандай гуманитардык деген иш-чараларга жамынып алып, өлкөгө келген ар кандай типтеги чет элдик диний жалдоочулардын санынын өсүшү.

Ички факторлор жөнүндө айта турган болсок, албетте, жогоруда белгилеп өткөндөй, коомдогу созулуп жаткан социалдык-экономикалык, саясий, руханий кризис, светтик жана диний билим сапатынын өтө төмөндүгү.

Кыргыз коомунун басымдуу көпчүлүгү, айрыкча жаштар, коомдогу социалдык абалына, жумушсуздуктун айынан, айлык маянанын төмөндүгүнөн, жарым-жартылай жумуш орду менен камсыз болгон жаштардын мамлекетке нааразычылыгынын күч алуусу. Мүлктүк, жашоо деңгээлиндеги теңсиздик, коомдогу кескин жиктерге бөлүнүү кубулушу, бир катар социалдык топтордун жашоо деңгээлинин төмөндөшү, мамлекеттик жана муниципалдык башкаруунун эффективүүлүгүнүн төмөндүгү жана көп убакытта натыйжасыздыгы дагы коомдогу терс көрүнүштөрдүн күчөшүнө алып келүүдө.

Экономикалык кыйынчылыктар жана мүмкүнчүлүктөрдүн чектелиши, эмгек миграциясынын кесепеттери, жумуш издеген жаштар Россияга, Казакстанга, алыскы чет өлкөлөргө кетиши жана бул категориядагы адамдардын басымдуу бөлүгү экстремисттик уюмдардын таасирине тез кабылып калышы дагы белгилеп кетсе ашык болбойт.

Эң башкы терс көрүнүш катары айта кетчү көйгөй бул- Кыргызстандын өзгөчөлүгү, ислам дининин тездик менен саясатташуусу, диний этикадан саясий идеологияга өтүп кетүүсү. Белгилүү болгондой, диний экстремисттик идеология тигил же бул деңгээлде коомдо башка диндин өкүлдөрү бар экендигин, алар менен толеранттуу жашоо сүрүүнү такыр каалашпайт, коомдун светтик түзүлүшүнөн баш тартууга чакырыктарды таркатат. Мисал катары Хизб ут-Тахрирди жана Салафи багытындагы жихад-такфиристтик агымдардын активисттерин келтирсек болот.

Бул макаланы жыйынтыктап жатып, өлкөдө толеранттуу диний кырдаалды түзүү үчүн дүйнөлүк тажрыйбага кайрылуу керек деп айтуу керек. Радикалдык исламдын жайылышынын себептерин жана кесепеттерин алдын алуу, бөгөт коюу жана өз убагында тескеп туруу жолу менен диний жана светтик жашоону камсыз кылуу.

Диний тең салмактуулук маселелерин күч менен эмес, же болбосо тыюу салуу жолу менен эмес, калкка билим, тарбия берүү, жаштар менен тыкыс иштөө, адамдарга түшүндүрүү иштерин жүргүзүү аркылуу чечүү керек, ошондо кана диний деструктивдүү уюмдардын ролун төмөндөтүүгө мүмкүнчүлүк түзүлөт.

Диний маданияттын, калктын жалпы маданиятынын маселелери менен түздөн-түз байланышкан ар тараптуу социологиялык иликтөөлөрдү жүргүзүү үчүн Борбор Азиянын эксперттик жана илимий коомчулугунун өкүлдөрүнүн ортосунда илимий-практикалык кызматташтыкты орнотуу керектиги актуалдуу бойдон калууда. Ошондой эле, жалпы

диний тең салмактуулукту, диний кырдаалды, диний экстремизмге, радикалдык исламдын өзүнө, фанатизмге жана терроризмге каршы күрөштү, ошондой эле өлкөлөрдүн жаштарынын диний толеранттуулук маданиятын калыптандырууну изилдөө көйгөйлөрү өзүнүн акталдуулугунда болуп калууда. Жаштар арасында аймактык чыр-чатактарды тынчтык жолу менен жөнгө салуу стратегияларын окутуу, үйрөтүү керек.

Конфессиялар аралык мамилелер, жаштардын маданий турмушундагы азыркы диндин ролу, ошондой эле “жаштардын диний иденттүүлүгү”, “дин жана мамлекет”, “дин жана коопсуздук”, “дин жана толеранттуулук” сыяктуу темалар боюнча социологиялык изилдөөлөрдү региондук масштабда жүргүзүү. Диний туруксуздукка байланыштуу кээ бир көйгөйлөрдүн курчтугун жоюуга жана иштелип чыккан теориялык принциптерди чындыкка мүмкүн болушунча жакындатууга жардам берүү чараларын иштеп чыгуу.

Кыргыз Республикасынын муфтияты бир нече тилдерде (кыргыз, орус жана өзбек тилдеринде) Кыргыз Республикасындагы салттуу ислам жөнүндө көбүрөөк маалыматтарды жаштар арасында таркатуу, радикалдык, экстремисттик уюмдардын риторикасына каршы идеологиялык окуулардын топтомун иштеп чыгуу, анткени жаштар жөнөкөй жана жеткиликтүү иштелип чыккан экстремисттик идеяларды бат кабылдап жатат десек жаңылышпайбыз.

Массалык маалымат каражаттары аркылуу радикалдык диний-экстремисттик уюмдардын диверсиялык жана деструктивдик иш-аракеттерине тез-тез убакыт аралыгында анализ жасоо иш чараларын уюштуруу.

Жалпыга маалымдоо каражаттары аркалуу дин жана радикалдашуу жаатындагы курч темаларды чагылдырып, талаштуу жана карама каршылыкты камтыган темадагы маалыматтарды берүүдө өтө эле кунт коюп жана салмактуу мамиле жасап, ар кандай тилдерде кыргыз диаспораларынын жашоосу, абалы жана мамилеси жөнүндө маалыматтык-аналитикалык материалдарды даярдап чыгылдырып турушу керек.

“Жаштар арасында диний толеранттуулук маданиятын калыптандыруу”, “Диний экстремизм жана фанатизм - коопсуздукка жана туруктуулукка коркунуч”, “Борбордук Азиядагы диндер аралык жана этностор аралык мамилелер” аттуу темаларында социалдык роликтерди даярдоо жана телевидение, Интернет булактары аркалуу пропагандалоо.

Биримдикти чындоо концепциясын ишке ашыруу үчүн жарандык билим берүү чөйрөсүндө иштеген эл аралык уюмдардын жана өнүгүү боюнча өнөктөштөрдүн иш-аракеттерин мамлекет тарабынан координациялоо.

Пайдаланылган адабияттар:

1. Закон КР от 31 декабря 2008 года № 282 «О свободе вероисповедания и религиозных организациях в Кыргызской Республике» (В редакции Закона КР от 15 июня 2011 года № 46, 7 декабря 2012 года № 196).
2. Закон КР от 31 декабря 2008 года № 282 «О свободе вероисповедания и религиозных организациях в Кыргызской Республике» (В редакции Закона КР от 15 июня 2011 года № 46, 7 декабря 2012 года № 196).
3. Асанбеков М. К. Роль религиозных организаций в формировании религиозной ситуации в Кыргызстане <http://easttime.ru/analytics/kyrgyzstan/rol-religioznykh-organizatsii-v-formirovanii-religioznoi-situatsii-v-kg/11582> (время использования 17.01 2021).
4. Риклтон К. Кыргызстан: Православие сдает позиции евангельскому христианству (17.01.2021) // URL: <http://russian.eurasianet.org/node/59121>

Рецензент: Мусабаева К.А. – кандидат исторических наук, доцент КНАУ им. К. И. Скрябина.